

Modern Türklük

Araştırmaları Dergisi

Cilt 19, Sayı 4 (Aralık 2022), ss. 501-508

DOI: 10.1501/MTAD.19.2022.4.23

Telif Hakkı©Ankara Üniversitesi

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

MAKALE

Muhtar Omarhanulı Avezov'un Hayatı ve Eserleri

Bakıtkoja BAYAZITOV

El Farabi Kazak Milli Üniversitesi (Almatı)

Muhtar Omarhanulı Avezov, Kazak edebiyatının klasiği, aydın, filoloji bilimleri doktoru, profesör. Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi Ordinaryus Profesörü (1946), Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyetine emek sarfetmiş bilim adamıdır (1957).

28 Eylül 1897 yılında eski Semey vilayeti Cengiz ilçesinde (şimdiki Abay vilayetinin Abay ilinde) dünyaya geldi. Çocukluk yılları konar-göçer köyde geçti.

Dedesi Avez eski usul ile okuma yazması olan Arap, Fars ve Orta Asya Türk edebiyatlarına aşına bir şahsiyetti. Muhtar, çocukluk yıllarında dedesinin öğretmesiyle Arapça okuma yazmayı öğrenir. Muhtar'ın babası Omarhan da Avez de Abay'ın yaşadığı köy ile komşu, dünür ilişkileri olan ahabplar idi. 1908 yılında Semey'deki Kamaladdin Hazretleri Medresesinde eğitim alıp, daha sonra Rus okulunun hazırlık kursuna geçer. 1909 yılında babası vefat ettikten sonra onu ağabeyi Kasımbek kendi himayesine alır. 1910 yılında Semey şehrindeki beş sınıflı Rus Hazine Yüksek Okulunda okumaya hak kazanıp son sınıfta okurken "Daul" (Fırtına) adlı ilk eserini yazar.

1915-1919 yılları arasında Semey Şehrinde Öğretmenler Seminaryasında eğitim alır. Rusya'daki siyasî olaylar (1917), Alaş Hareketi (1917) ve Sovyet Hükümetinin kurulması (1917) onun hayatına değişiklikler getirir. Avezov, "Alaş Jastarı" (Alaş Gençleri) Birliğini kurup "Alaş" ve "Sarıarka" gazetelerinde makale yazar, çeşitli kursların açılmasını sağlar.

5-13 Mayıs 1918 yılında Ombı şehrinde gerçekleşen Kazak gençlerinin genel kurultayında merkez yürütme kurulunun üyesi olarak seçilir. Alaş Hareketini destekleyen "Jas Azamat" (Genç Vatandaş) adlı Genel Kazak Gençler Birliği'ne etkin bir şekilde katılır.

Semey şehrinde Jüsipek Aymautov ile birlikte popüler bilimsel "Abay" dergisini çıkarır, dergide millî demokratik toplum kurma fikri hakkında bilimsel algı makaleleri yayımlanır. Yayın 13. Sayısından sonra kapanır.

1919 yılından itibaren Semey şehri Devrim Komitesinin birim başkanı olarak görev yapar. "Kazak Tili" (Rusçası "Kazahskiy yazık") gazetesini çıkarır. Kazak okuyuculara yönelik "Aşık Hat" (Açık Mektup) makalesinde halkı toplumsal hayata katılmaya davet eder. Aynı yıl Avezov, Rayhan Kakenkızı'ndan boşanıp Abay'ın torunu Kamila Mağaviyakızı'yla evlenir.

1921 yılında Semey Devrim Komitesinde görev yapmaya devam eder ve 1921 Kasımından 1922 Mayısına kadar siyasî sekreter, Kazak Sovyet Sosyalist Muhtar Cumhuriyetinin Merkez Yürütme Kurulu Başkanlığının üyesi olur.

1921-1922 yıllarında Avezov, Kazak aydınlarının kovuşturulması siyaseti ile Moskova'nın iktisadî baskısını eleştirir. 7 Mart 1922'de Kazak Sovyet Sosyalist Muhtar Cumhuriyeti Merkez Yürütme Kurulunun üyesi Smağul Saduakasov ile birlikte Bolşevikler partisine karşı siyasî, ekonomik, sosyal taleplerin belirtildiği mektubu yazıp Bolşeviklerin Rusya Komünist Partisi Merkez Komitesi vekili V.G. Yudovskiy'e sunar. Bu taleplerin en önemlileri: milletin bağımsızlığı, açlığı durdurmak, el konulan toprakları Kazaklara geri iade etmek, Kazakları sanayie çekmek, halkın eğitimi, bilim ve basım yayın işlerinin geliştirilmesi meseleleri Bolşeviklerin Rusya Komünist Partisi Kazak Bölgesel Komitesi Başkanlığı toplantısında görüşülür.

11-20 Mart 1922'de Avezov ve Saduakasov "Milliyetçi-Alaşordacılar" olarak ilan edilir.

1922 yılının güzünde Avezov, Taşkent şehrinde Orta Asya Devlet Üniversitesine bağımsız dinleyici olarak katılır. O dönemlerde "Şolpan", "Sana" dergileriyle birlikte çalışmalar yapar. "Kır Angimeleri" (Kır Hikâyeleri), "Üylenu" (Evlenmek) hikâyelerini yayımlar.

1923 yılında Cumhuriyet Komünist Partisi Bürosu üyeliğinden çıkartılır. Aynı yıl Leningrad (günümüzdeki Sankt-Petersburg) Devlet Üniversitesinin Sosyal Bilimler Fakültesi Dil-Edebiyat bölümünde okumaya hak kazanır.

1924-1925 yıllarında Kazak Sovyet Sosyalist Muhtar Cumhuriyeti tüm eğitim ve kültür faaliyetlerini kontrol eden Eğitim Halk Komiserleri'nin talimatı gereğince Semey Öğretmenler Teknik Yüksek Okuluna öğretim görevlisi olur. "Tan" dergisini çıkarıp, "Kinamşil Boyjetken" (Suçlayıcı Genç Kız), "Karalı Sulu" (Yaslı Güzel), "Eskilik Kölenkesinde" (Eskiliğin Gölgesinde), "Juandık" adlı hikâyelerini yayımlar.

1925 yılında Leningrad'a dönüp eğitimine devam eder. 1926 yılında Kazakların folklor mirasını araştırmaya yönelik Semey şehrine bilimsel araştırma gezisi düzenleyip "Karagöz" piyesini yazar.

1928 yılında Taşkent şehrindeki Orta Asya Devlet Üniversitesinde aldığı doktora eğitiminde Doğu folkloru üzerinde uzmanlaşır. Doktorasını yaptığı yıllarda, yaz aylarında Kırgız bozkırına seyahat ederek "Manas" destanını kayda geçirir.

1929-1930 yıllarında göç meselesini araştırarak bu alandaki bilimsel çalışmalarını ilgilendir.

16 Eylül 1930'da Birleşmiş Devletler Politika Başkanlığı organları tarafından tutuklanır. Avezov, birçok alanda suçlanır. Bunların içinde şu suçlamalar vardı: Sovyet hükümetine karşı gizli çalışmalar düzenledi, silahlı ayaklanma hazırlamaya katıldı; zenginlerin malına mülküne el konulmasına karşı çıktı; "Alka" (Heyet) milliyetçi burjuvazi teşkilatını kurdu; Kazak halkının Devrime kadarki hayatı ve yaşam tarzını öven eserler yazdı vs. Avezov bu suçlamalarla karşı karşıya kaldı.

M. Avezov'un soruşturması 2 yıl sürdü. Nisan 1932'de üç yıla kadar hapis cezasına hüküm çıkartılır.

10 Mayıs 1932'de Avezov'u "Sotsyaldı Kazakistan" (Sosyal Kazakistan) ve "Kazahstanskaya Pravda" (Kazak Gerçeği) gazetelerinde kendisinin "Karagöz", "Enlik-Kebek", "Han Kene", "Kılı Zaman" (Zor Zamanlar) eserlerinden ve Kazak edebiyatının tarihine yönelik bilimsel araştırmalarından vazgeçtiğini açıklayan "Aşık hat" (Açık Mektup) yazmaya mecbur edilir.

Avezov Kazak Köy İşleri Enstitüsüne geçici olarak Kazak dili ve edebiyatı dersi öğretmeni olarak yerleşir, ek olarak Kazak drama tiyatrosunun edebiyat bölümü başkanı olarak görev yapar.

1932 yılında Eylül'den itibaren Avezov, Kazak Pedagoji Enstitüsüne baş öğretim görevlisi olarak atanır.

1936 yılında Avezov, Moskova'da gerçekleştirilmiş olan Kazak edebiyatı ve sanatının tanıtıldığı on günlük faaliyete katılır.

N. V. Gogol, A. Afinogenov, N. Pogodin, K. Trenev, W. Shekspir'in eserlerini, L. N. Tolstoy ve J. London'un hikâyelerini Kazakçaya çevirir.

1943 yılından itibaren Dil, Edebiyat ve Tarih Bilimsel Araştırma Enstitüsünün bilimsel araştırma görevlisi ve Kazak Devlet Üniversitesinin Kazak edebiyatı bölümünün profesörü olarak görev yapar. M. Avezov, bu üniversitede hayatının sonuna kadar öğretim üyesi olarak çalışır.

1946 yılından itibaren Kazakistan Bilimler Akademisinin bilim adamı, filoloji bilimleri doktoru, profesör unvanını alır.

Muhtar Omarhanulı Avezov 15 yıl boyunca "Abay Yolu" adlı 4 ciltlik tarihi uzun romanını yazdı. Bunun "Abay" adlı birinci cildi 1942 yılında, ikinci cildi 1947 yılında yayımlandı. Rusçaya çevrilen "Abay" romanının iki cildi 1949 yılında I. kategoride SSCB Devlet Ödülünün aldı. Dört kitap halinde tamamlanmış olan çok ciltli romanı 1959 yılında Lenin Ödülüne layık görüldü. "Abay Yolu" 30 dile çevrilip dünya okuyucularından üst düzeyde değerlendirmeler alır.

1951 yılında Avezov, "Hürmet Nişanı" madalyasıyla ödüllendirildi.

1951-1954 yıllarında Avezov'un eserlerine eleştiriler başladı. O, "milliyetçi-Alaşordacı" denilerek folklor eserlerinde Rusya'ya karşı nasihat; "Abay" romanında feodalizme övgü, Kazakistan tarihi ve Kazak edebiyatı tarihini çarpıtma suçlamalarıyla iftiraya uğradı.

1953 yılında tutuklanma tehlikesinden dolayı Moskova'ya gitmeye mecbur kalır. Avezov'a Rusya yazarları SSCB Yazarlar Birliğinin üyeleri A. Fadeyev, K. Simonov, V. Kojevnikov, N. Tihonov destek çikarak aracı olurlar.

1953-1954 yıllarında Moskova Devlet Üniversitesinde "İstoriya Literaturı Narodov SSSR" (SSCB Halkları Edebiyatları Tarihi) üzerine özel derslerini alır.

1954 yılında Almatı'ya dönerek "Abay Yolu" romanını tamamlar.

1955 yılında Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Yüksek Kurulunun milletvekili olarak seçilmiştir. Almanya Demokratik Cumhuriyeti'nde Berlin'de gerçekleşen yazarlar kongresine davetli saygın konuk olarak katılır. Hindistan'a 40 günlük seyahate çıkar.

1956 yılında ikinci Emektar Kızıl Tuğ Madalyası, Lenin Madalyası ödüllerine layık görülür.

Almatı ve Moskova şehirlerinde yazarın doğumunun 60. Yıldönümü dolayısıyla kutlama düzenlenir.

1957-1961 yıllarında Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisinin Dil ve Edebiyat Biriminin Başkanı olarak görev yapar.

1958 yılında Avezov, Taşkent'te gerçekleştirilen Asya ve Afrika Ülkeleri Yazarlarının 1. Konferansına katılır.

1959 yılında ikinci defa Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Yüksek Kurulu milletvekili olarak seçilir.

1960 yılında Amerika, 1961 yılında Hindistan seferlerinde bulunur.

Avezov 27 Haziran 1961'de Moskova'da ameliyat masasında vefat eder. 1 Temmuz'da Almatı şehrinin merkez kabristanında defnedilmiştir.

Aile hayatında Rayhan, Kamila, Valentina Nikolayevna Kuzmina, Fatima Ğabitova ile evlendiği eşleri, Muğamilya, Leyla adında kızları, Şokan, Ernar, Murat adında oğulları oldu.

Büyük âlim, eğitimci Avezov, Kazak edebiyatı tarihini araştırma, edebiyat kadrolarını hazırlamaya yönelik sınırsız denilebilecek kadar çok emek sarfetti. Abay araştırmaları bilim alanının temelini kurdu, çok ciltli "Kazak Edebiyatı Tarihi"nin Kazak folkloruna ayrılan cildinin (1960) esas yazarı ve editörü görevini yaptı. Kırgızların "Manas" destanı hakkında monografi yazdı.

SSCB Yazarlar Birliği Başkanlığının, Barışı Koruma Danışma Kurulunun, Lenin Ödülleri Üzerine Komisyonun üyesi, Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisinin bilim adamı, Kazak Devlet Üniversitesinin uzun yıllar boyunca profesörü görevini yapan Avezov 4. ve 5. kez seçilen Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Yüksek Kurulunun milletvekili olarak büyük toplumsal görevleri üstlendi.

"Abay Yolu" romanından sonra devrin gerçeklerini tasvir eden geniş çaplı yeni roman yazmaya başlamıştı. Onun "Ösken Örken" (Yetişmiş Filiz) adlı 1. cildinin nüshası oluşturuldu. Bu kitap 1962'de yayımlandı.

27 Haziran 1961'de vefat ettikten sonra, hükûmetin kararıyla Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi Edebiyat ve Sanat Enstitüsüne, Kazak Devlet Akademik Drama Tiyatrosuna Muhtar Omarhanulı Avezov'un adı verildi. Yazarın edebî-hatıra müzesi açıldı. Almatı şehrinin bir semti, caddeler ve okullara ismi verildi. Doğumunun 100. Yıldönümünde UNESCO kararıyla dünya çapında üst düzeyde kutlama faaliyetleri düzenlendi. 2014 yılında Muhtar Avezov'un eserlerinin 50 ciltlik akademik yazı koleksiyonu yayımlandı.

Muhtar Avezov'un Bilimsel Çalışmalarının Kronolojisi

1927 Adebîyat Tarihi (Edebiyat Tarihi) Kızılorda.

1959 Ar Jıldar Oylan (Çeşitli Yıllara Ait Düşünceler), Almatı.

- 1961 Mıslı Raznıh Let (Çeşitli Yıllara Ait Düşünceler), Almatı.
1962 Uaktı jane Adebıyet (Zaman ve Edebiyat), Almatı.
1967 Abay Kunanbayev, Almatı.
1988 Abaytanudan Jariyalanbağan Materiyaldar (Abay Araştırmalarında Yayımlanmamış Materyaller), Almatı.
1995 Abay Araştırmaları Dersleri, Almatı.
1998 Eskermedim, Kabıldamadım (Dikkate Almadım, Kabul Etmedim), Almatı.
1998 Abaytanu Okuları (Abay Araştırmaları Okumaları), Almatı.

Edebi Sanatsal Eserlerinin Kronolojisi

- 1917 "Enlik Kebek" piyesini yazıp Haziran 1917'de "Oykudık" adlı yerleşim yerinde sahneye taşır.
1921 "Korğansızdın Küni" (Sahipsizin Günü) adlı ilk hikâyesini yazdı.
1922 "Korğansızdın Küni" ve "Enlik Kebek" Orınbor şehrinde aynı bir kitap olarak yayımlandı.
1923-1926 "Okığan Azamat" (Okumuş Delikanlı), "Kır Suretteri" (Kır Resimleri), "Üylenu" (Evlenmek), "Eskilik Kölenkesinde" (Eskiliğin Gölgesinde), "Kinamşıl Boyjetken" (Suçlayıcı Genç Kız), "Karalı Sulu" (Yaslı Güzel) hikâyelerini yazar.
1927-1929 "Kılı Zaman" (Zor Zamanlar), "Karaş-Karaş Okığası" (Karaş-Karaş Hikâyesi) gibi uzun hikâyelerini ve "Han Kene" piyesini yazar.
1932-1936 "Oktyabr Üşin" (Ekim İçin), "Ayman-Şolpan", "Tartis" (Tartışma), "Bilekke Bilek" (Bileğe Bilek), "Üş Küni" (Üç Gün), "Kasennin Kubılıstarı" (Kasen'in Olguları), "Tüngi Sarın" (Gecenin Uğulstusu), "Tastülek", "Akan-Zayra", "İzder" (İzler), "Şatkalın" (Geçit), "Kum men Askar" (Kum ve Askar), "Eskilik Kölenkesinde" (Eskiliğin Gölgesinde), "Karaş Karaş Okığası" piyesleri ve hikâyelerini yazdı.
1934 "Han Kene" trajedisi sahnelenir.
1936 "Kazak Adebıyeti" gazetesine "Tatyana'nın kırdığı anı" (Tatyana'nın Bozkırdaki şarkısı) adlı nesrin parçası yayımlanır.
1937-1940 "Alma bağında" (Elma Bağında), "Şekarada" (Sınırda), "Bürkitşi" (Kartalcı), Ak Kayın", "Beket" (İstasyon), "Kalkaman-Mamur", "Abay" piyesleri ve nesir eserlerini yazar.

- 1940 L. Sobolev ile birlikte "Abay" trajedisini yazar.
- 1941-1942 A. Abişev ile birlikte "Sın Sağat" (Tenkit Saat), "Namus Gvardiyası" (Namus Bekçileri) piyeslerini yazar.
- 1942 Abay ("Abay Yolu" romanının birinci cildi) yayımlanır.
- 1944-1945 "Abay", "Kınaptan Kılış" (Kınından Kılıç) operalarına libretto ve "Abay Anderi" (Abay Şarkıları) filmine senaryo yazar.
- 1947 İlk adı "Abay" olan romanının (daha sonra "Abay Yolu" olarak adlandırılır) ikinci cildi yayımlanır.
- 1950 "Abay Yolu" romanının üçüncü cildi yayımlanır.
- 1954 "Abay Yolu" romanının dördüncü cildi yayımlanır.
- 1955-1957 "Altı Tomdık Tandamalı Şığarmalar Jinağı" (Altı Ciltli Seçkin Eserlerinin Koleksiyonu) yayımlanır.
- 1956 "Bes Dos" (Beş Arkadaş) piyesi yayımlanır.
- 1958 "Dos-Bedel Dos" (Arkadaş-İtibar Arkadaş), "Alua" (Alev) eserleri yayımlanır.
- 1962 "Ösken Örken" (Yetişmiş Filiz) romanı yayımlanır.
- 1967-1969 "Şığarmalarının 12 Tomdık Jinağı" (Eserlerinin 12 Ciltlik Koleksiyonu) yayımlanır.
- 1979-1986 "Şığarmalarının 20 Tomdık Jinağı" (Eserlerinin 20 Ciltlik Koleksiyonu) yayımlanır.

Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine Çeviren:

Zhazira Otyzbay, Ankara

Bakıtkoja Bayazitov <https://orcid.org/0000-0001-7955-1427>

El Farabi Kazak Milli Üniversitesi Filoloji Fakültesi Edebiyat Teorisi ve Kazak Edebiyatı Bölümü Öğretim Görevlisi

Adres: El Farabi Kazak Milli Üniversitesi Filoloji Fakültesi Edebiyat Teorisi ve Kazak Edebiyatı Bölümü 050040 Kazakistan, Almatı şehri Buhar Jirau Bulvarı, 40A üy, 23 pater.

E-Posta: bayazitov.b@kaznu.kz

Yazı bilgisi:

Alındığı tarih: 15 Aralık 2022

Yayına kabul edildiği tarih: 25 Aralık 2022

E-Yayın tarihi: 9 Ocak 2023

Sayfa sayısı: 8